

13. Альтшулер А. Б. Международное валютное право: учебное пособие / А. Б. Альтшулер – М. : Международные отношения, 1984. – 256 с.
14. Международное право: учебник/ отв. ред. А. Н. Вылегжанин. – М. : Высшее образование, Юрайт-Издат, 2009. – 1012 с.
15. Петрова В. Г. Концепция взаимодействия норм российского финансового законодательства с международно-правовыми финансовыми нормами. – РЕМП. – 2000. – С. 125 – 136.
16. Кухтик В. Угода про торгові аспекти інвестиційних заходів (ТРИМС): актуальні міжнародно-правові питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=107
17. Puri D., Brusick R. Trade-Related Investment Measures: Issues for Developing Countries in the Uruguay Round. Papers on selected issues. Punta del Este, 1989. – 198 p.
18. Final Act Embodying the Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations. Marrakech. 15 April. 1994. Agreement on Trade-Related Investment Measures. – P. 139 – 144.
19. Gold J. International capital movements under the law of the International Monetary Fund. IMF, Pamphlet Series. – 1977. – N 21. – P. 60.
20. Шумилов В. М. Международное экономическое право в контексте глобализации мировой экономики (проблемы теории и практики) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. М., 2001. – 30 с.
21. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть. – М., 2005. – 544 с.

УДК 341:141.1

Чайковський Ю. В., НУ «ОЮА»

ПЕРЕТВОРЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ ШЛЯХОМ ОБМЕЖЕННЯ СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВ

У статті проводиться аналіз сучасних концепцій міжнародного права з огляду на проблему становлення сучасного міжнародного правопорядку. Зокрема, досліджується ставлення до ідеї обмеження державного суверенітету з метою перетворення міжнародного правопорядку.

В статті проводиться аналіз сучасних концепцій міжнародного права стосовно проблеми становлення сучасного міжнародного правопорядку. В частині, досліджується відношення до ідеї обмеження державного суверенітету з метою перетворення міжнародного правопорядку.

In the article analyzes modern concepts of international law, regarding the problem of emergence of modern international legal order. In particular, investigates the idea of constraints state sovereignty to transform modern international order.

Сучасні міжнародні відносини динамічно розвиваються під впливом процесів глобалізації. Разом зі зміною характеру міжнародних відносин змінюється й їх правове регулювання. Міжнародне право еволюціонує під впливом багатьох чинників, що призводить до зміни його сутнісних характеристик і, відповідно, необхідної зміни міжнародного правопорядку.

Метою статті є аналіз ставлення сучасних концепції міжнародного права до проблеми становлення сучасного міжнародного правопорядку. Зокрема, погляд на ідею обмеження державного суверенітету з метою перетворення міжнародного правопорядку. Для цього проводиться аналіз ролі і місця держави як основного суб'єкта міжнародного права у формуванні сучасного правопорядку в глобальному суспільстві.

Окремі аспекти даної проблематики розглядали у своїх працях зокрема А. П. Мовчан, І. І. Лукашук, В. І. Євінтов, М. О. Ушаков, М. Л. Ентін, В. А. Василенко, Н. Є. Тюріна, Л. С. Явич. Проте еволюція сучасного міжнародного права в умовах глобального суспільства потребує більш ретельного аналізу співвідношення саме сучасного правопорядку і сучасної держави. Отже, існує необхідність багатостороннього аналізу сучасного міжнародного правопорядку в період якісного розвитку й ускладнення всієї міжнародної системи.

Питання формування світової держави і загального права, що активно обговорюється в даний час у іноземній та вітчизняній юридичній літературі, є далеко не новим. Воно має досить тривалу історію і досить неоднозначно сприймається на протязі багатьох століть представниками різних концепцій міжнародного права. Зокрема, слід згадати професора П. Є. Казанського з його революційним на початок ХХ століття вченням про адміністративні союзи держав.

У радянській юридичній літературі теорія світової держави, що остаточно склалася в другій половині ХХ ст., неодмінно піддавалася критиці. Аналогічне й ставлення до теорії світової держави і загального права і в даний час. З тією, однак, різницею, що, з одного боку, у світовому співтоваристві помітно додалося критичного настрою щодо обґрунтованості та життєздатності цієї теорії, а, з іншого, – під впливом процесів глобалізації, посилився свого роду ідеологічний настрій прихильників теорії світової держави і загального права, що розглядають її як свого роду чи не провідну програму і політико-правову теорію в ХХІ ст.

Зокрема, Л. С. Явич, пише: «Можна стверджувати, що формування єдиного правопорядку, що охороняється єдиною державністю, виявляється якимось реальним засобом демократичного упорядкування суспільних відносин на міжнародному рівні на стадії глобалізації життєдіяльності народів. Цей засіб забезпечить виживання і подальший розвиток людського правового та загального усвідомлення нової дійсності» [1, с. 11]. Далі Л. С. Явич уточнює, що в майбутньому, швидше за все, мова буде йти про створення конфедеративних об'єднань (як то Європейський Союз) і в результаті в недалекому майбутньому – Всесвітньої конфедерації держав на основі реорганізації Організації Об'єднаних Націй в державне утворення або діюче в співпраці з ООН.

Адже за період більш ніж у п'ятдесят років, з тих пір, як з'явилися перші ідеї, а потім досить докладні плани будівництва світової федерації, не кажучи вже про конфедерацію, на базі ООН, в системі міжнародно-правових відносин, так само як і в області державно-правового будівництва, фактично нічого скільки-небудь помітного не сталося, що могло б свідчити про початок реалізації такого плану.

Вельми характерними при спробі обґрунтування положень теорії світової держави, що стосуються «застарілості» державного суверенітету, є міркування про те, що: суверенітет як неодмінна ознака держави протистоять суверенітету народу власної країни, народам усіх країн – міжнародному співтовариству; суперечить пріоритетам міжнародного співтовариства і міжнародного права; заважає глобальним, прогресивним інтеграційним процесам; абсолютизація права нації на самовизначення заохочує сепаратизм; абсолютизація суверенітету державної влади не стільки служує засудженню агресії з боку інших держав, скільки використовується диктаторськими режимами для виправдання свавілля всередині країни і підготовки до агресії; спільний захист прав людини; створення, в силу глобалізації світу, системи колективної міжнародної безпеки; позбавлення можливості великих держав, завдяки інтеграції держав, нав'язати свій диктат іншим країнам і світовій спільноті.

Примус з боку централізованої влади деякі зарубіжні юристи пов'язують із таким напрямком перетворення сучасного міжнародного правопорядку, як обмеження державного суверенітету аж до його повного скасування, що відповідає ідеології лібералізму.

Виходячи з загальноновизнаної посилки про зближення держав у процесі зростання економічної взаємозалежності, деякі дослідники ставлять питання про докорінне перетворення порядку міжнародних відносин, пояснюючи це тим, що в умовах тісної співпраці держав традиційні структури та відносини державного суверенітету стають

обтяжливими. На захист цих інтересів і направлені численні «аргументи» на користь різних способів обмеження суверенітету. Так, Р. Фолк пише, що в умовах сучасної взаємозалежності держав і перед лицем глобальних проблем потрібні нові міжнародні інститути, здатні нести відповідальність за планету в цілому; необхідна нова система світового порядку, заснована на нетериторіальних механізмах централізованого управління, які концентруються на великих функціональних проблемах. При цьому Р. Фолк критикує «реалістів», які бачать у суверенних державах і їх військовій могутності вирішальну силу в міжнародних відносинах. З метою подолання «вузького націоналізму», який представляється перешкодою на шляху до нового світопорядку, Блек пропонує обмежити державний суверенітет на добровільних засадах на користь регіональних або глобальних організацій, хоча б для особливих цілей і в період кризових ситуацій. Однак він зазначає, що передача суверенітету національних держав міжурядовим і транснаціональним організаціям пов'язана з тривалим процесом міжнародної інтеграції. Тому, незважаючи на те, що самі організації можуть рости в кількості, розмірах, функціях, виконуваних ними, система держав ще тривалий час зберігатиме свою вирішальну роль [2, с. 41].

Виходячи з існування цієї системи, своєрідну інтерпретацію національного суверенітету пропонує Д. Тінберген. Необхідними елементами нового світопорядку він називає рівність, свободу, демократію, участь в міжнародних справах, солідарність, різноманітність культур, єдність у ставленні до природи. Життєвість цих елементів вимагає, на його думку, нової інтерпретації концепції національного суверенітету. Для забезпечення участі у міжнародних справах і контролю за міжнародною діяльністю, Д. Тінберген пропонує дотримання не стільки територіального принципу, скільки функціонального суверенітету, і здійснення юрисдикції не стільки над географічним простором, скільки над його використанням в цілях прогресивної інтернаціоналізації та соціалізації всіх світових ресурсів – матеріальних і нематеріальних.

Таке тлумачення суверенітету Д. Тінберген пов'язує з принципом спільної спадщини людства. Проте ні сама ідея, ні її обґрунтування не витримує критики. По-перше, принцип загальної спадщини людства, як відомо, поширюється на території та ресурси, які знаходяться за межами національного суверенітету, на морське дно і його ресурси, Місяць та інші небесні тіла, що знайшло відображення в ряді міжнародно-правових актів. По-друге, скасування територіального суверенітету позбавляє гарантій на суверенітет функціональний. Тільки єдність права на володіння і використання становить ядро поняття суверенітету. Спроби розчленувати його на складові частини і скасування будь-якої з них фактично спрямовані на його підрив. Слід

зазначити, що аргументи, висунуті проти державного суверенітету, приймають крайню форму. Так виглядає постулат Р. Фолка про неможливість вирішення глобальних проблем, найважливішою з яких є збереження миру, в системі національних держав. Зрозуміло, що саме існування держав не може загрожувати миру. Вся справа в тому, чим визначається їх політика. Так, з метою виправдання політики США, при здійсненні якої нерідко нехтуються суверенні права держав і націй, порушуються принципи і норми міжнародного права, під захистом яких вони знаходяться, і оформився такий напрямок перетворення міжнародного правопорядку, як примусове звуження державного суверенітету [3, с. 63].

Потрібно зауважити, що нападки на цей інститут мали місце в різний час, і вже неодноразово відповідні міжнародно-правові, філософські та політичні теорії піддавалися критиці в юридичній літературі.

Що стосується пропозиції Блека, то тут проблема в співвідношенні принципів державного суверенітету і елементів наднаціональності. Фактично деякі правомочності міжнародної організації можуть перевершувати правомочності окремо взятої держави, але в кінцевому рахунку ці правомочності делеговані їм державами, що не є примусовим обмеженням державного суверенітету.

Окрім юридичного позитивізму і природноправової теорії міжнародного права, найбільш значними сучасними концепціями міжнародного права є так звані: концепція соціального міжнародного права, реалістична концепція, критична концепція міжнародного права та антропологічна концепція.

Так, представники концепції соціального міжнародного права шукають начала міжнародного права в суспільстві. Наприклад, Леон Дюгі та Жорж Ссель створили теорію міжнародного права, відповідно до якої солідарність є основою життя людського суспільства. Суспільство засноване на солідарності людей, і воно стає хворим при ослабленні соціальної солідарності [4, с. 7]. Солідарність, згідно теорії Дюгі, – це не моральна норма, проте, якщо людина хоче жити в суспільстві, вона повинна зробити відповідні висновки з факту солідарності. Таким чином, хоча солідарність і не є чимось абсолютним або імперативним, вона, хай навіть і побічно, є фундаментом людської поведінки.

Проте одна державна влада не здатна забезпечити соціальну солідарність. Право і держава, вважає Леон Дюгі, мають службове, функціональне значення; вони повинні бути зовнішнім проявом солідарності, відповідати їй. Обґрунтовуючи теорію «об'єктивного права», Дюгі зазначає, що воно стоїть вище законодавства, оскільки закон робиться таким, лише якщо він відповідає принципам солідаризму, інакше це тільки узаконене безправ'я. Доктрина соціального права

відштовхується від суспільства задля того, щоб прийти до індивіда, від об'єктивного права до суб'єктивного права, від соціальної норми до індивідуального права [4, с. 9].

Дюгі, виходячи з ідеї необхідності підкорення суверенної влади нормам вищого права, дійшов заперечення поняття суверенітету. «Ми твердо віримо в те, – писав він, – що є вища норма права над індивідами і державами, вища над керівниками і керованими, що вона покладається і на тих і на інших, що якщо існує суверенітет держави, то він юридично обмежений цією нормою права. Або право ніщо, або воно є обмеженням індивідуальної волі, і те, що називають волею держави, є врешті-решт тільки воля певної кількості індивідів. Ця межа в один і той же час і позитивна і негативна; є речі, які держава зобов'язана робити, і є речі, які держава не може робити».

Перша аксіома вчення Жоржа Селя полягає у верховенстві права як виразі соціальної солідарності. Ідеї державного суверенітету Сель протиставляє ідею суверенітету права. Лише право, підкреслює Сель, є по-справжньому суверенним, оскільки будь-який суб'єкт права, який заявляє про себе як про суверена, тим самим стає вище за право і спростовує його. Суверенітет права має, за Жоржем Селем, два джерела. По-перше, він пов'язаний з походженням права, виникає з його природи як виразу соціальної реальності, ототожненої з суспільною солідарністю. По-друге, ідея суверенітету права виникає з єдності права, тобто з того «права людей», яке є ієрархічно структурованою цілісністю.

Згідно з вченням Селя, «об'єктивне право» не є продуктом волі держави або, на міжнародному рівні, продуктом поєднання воль держав, оскільки воно розвивається з самого суспільства.

Міжнародне право, згідно з вченням Жоржа Селя, – це, перш за все, вираз вимог солідарності в рамках міжнародного співтовариства. Міжнародний договір, що є результатом збігу волі держав, подібно законам в національних системах права, забезпечує вираження вимог міжнародної солідарності й повинен мати пріоритет по відношенню до національної солідарності.

У вченні Ж. Селя суверенітет права виникає з єдності правової системи. Існує тільки одне джерело, що визначає компетенцію суб'єктів права – люди. У термінах теорії Селя «право людей» жодною мірою не є тотожним «праву народів» або міжнародному праву. На його думку, «право людей» охоплює всі галузі права: не тільки національні, внутрішньодержавні, але також і наддержавні і екстрадержавні правові системи міжнародних співтовариств.

Від того, що право вкорінене в соціальній реальності, всі співтовариства генерують своє право практично однаково. Звідси впливає також,

що існує нескінченна кількість правових систем у рамках єдиної всеохоплюючої структури права, а окремий індивід є одночасно суб'єктом декількох, часто пересічних, правопорядків, що входять в єдине ієрархічно структуроване «право людей». Кожна вищестояща правова система з необхідністю обумовлює нижчестоящі правові системи таким чином, що право універсального співтовариства регулює національні правопорядки аналогічно тому, як національний правопорядок регулює місцеві правопорядки відповідно до принципу федералізму. Принцип ієрархії норм права передбачає примат міжнародного права над національним правом і автоматичну відміну норм національного права, що суперечать нормам міжнародного права. Таким чином, Ж. Ссель є супротивником дуалізму, оскільки з дуалізмом не сумісна єдність «права людей». Він стверджує, що ієрархія норм права зумовлює верховенство універсальної солідарності над солідарністю національною.

Ссель виступає супротивником спроб побудови системи міжнародного права на основі принципу суверенітету, оскільки на практиці концепція суверенітету веде до вивільнення волі держави з-під дії права. Він стверджує, що суверенітет суперечить реальності, оскільки «влада людини завжди обмежена опором навколишнього середовища». Звідси він робить висновок, що суверенітет – це за своєю сутністю «антиправова» концепція. З погляду «об'єктивного права», для Сселля є неприйнятним, щоб держава через суверенітет довільно визначала свою компетенцію.

Досліджуючи феномен держави, Ссель доходить висновку, що держава як дійсність не існує. Лише індивід є справжнім суб'єктом права, оскільки лише він володіє реальною волею [5, с. 390-391]. Це положення протирічить Гегелю з його розумінням держави як колективного суб'єкта. Держава, за Гегелем, є виразом «народного духу». Саме держава є суб'єктом міжнародного права, оскільки право виробляти норми міжнародного права належить саме державам шляхом основного методу – узгодження воель.

Жорж Ссель був також послідовним прихильником ідеї всесвітнього федералізму, вбачавши у федерації кінцеву мету розвитку соціальної солідарності. Лише в рамках федералізму, підкреслював він, можна забезпечити суверенітет права й усунути насильство в міжнародних відносинах. Прикладами федералізму Ссель вважав не лише федеральні держави, але й Лігу Націй.

На наш погляд, вчення Жоржа Сселля страждає абстрактністю, він немовби не помічає, що в міжнародному житті й зовнішньодержавній політиці співпраця і солідарність часто поступаються місцем суперництву і конфлікту між державами у дусі теорії Томаса Гоббса. Також досить наївно вважати солідарність деяким неодмінним, незаперечним

суспільним законом, оскільки, як відомо, більшість людей керується у своїх діях особистими, егоїстичними інтересами, а не інтересами солідарності. Ми добре знаємо, що абстрактної істини немає, тому ізольовані від об'єктивної реальності благородні гасла часто-густо лише заважають серйозному вивченню важливих проблем.

Щодо вчення солідаристів у контексті міжнародного права зазначимо, що, з діалектичної точки зору, взаємодія держав та індивідів припускає поєднання співпраці та конкуренції, солідарності й конфлікту, проте лише за допомогою міжнародного права можна навіть конфлікту надати цивілізований, ненасильницький характер, а також сприяти запобіганню конфліктним ситуаціям у майбутньому.

У той же час не можна стверджувати, що суверенітет як категорія і саме явище вічний і незмінний. Неминуче також його обмеження, на чому, власне, й основане міжнародне право. Однак воно носить абсолютноно інший характер, будучи добровільним самообмеженням, що закріплюється в міжнародно-правовій нормі, і є об'єктивно обумовленим. Відомо, що навіть сильна держава обмежена самим фактом існування іншої сильної держави, а також загальним порядком, що існує на міжнародній арені. Крім того, добровільне самообмеження нетотожне добровільному обмеженню волі і незалежності держави. Насамперед, це гарантія від незрівнянно більш несприятливого порушення державного суверенітету ззовні, а отже, збереження цієї свободи і незалежності. Тому видається, що зміцнення міжнародного правопорядку слід пов'язувати не з примусовим звуженням державного суверенітету, а з його добровільним самообмеженням у конвенційно-договірному порядку, неухильному дотриманні принципу *parata sunt servanda*, основних принципів міжнародного права.

Література:

1. Явич Л. С. О философии права на XXI век / Л. С. Явич // Правоведение. – С.-Пб. : Изд-во С.-Петербургр. ун-та, 2000. – № 4. – С. 4-33.
2. Denitch B. Democracy and the New World Order: Delemmas and Conflicts / B. Denitch // Social Justice. – 1996. – Vol. 23. – № 1-2. – P. 21-36; Martin H. The Global Trap: Globalization and Assault on Prosperity and Democracy / H. Martin, H. Shumann. – L., 1997. – P. 38-65.
3. Международный правопорядок. Современные проекты совершенствования и преобразования / Н. Е. Тюрина; науч. ред. Д. И. Фельдман. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1991. – 93 с.
4. Дюги Л. Конституционное право: Общая теория государства / Леон Дюги. – Репринт. изд. 1908 г. – О. : Юрид. л-ра, 2005. – 17, XXX, 957 с. – (Антология юридической мысли).
5. Мережко А. А. История международно-правовых учений / А. А. Мережко. – К. : Таксон, 2006. – 492 с.